

УДК 371.72

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Котловий С.А., к. пед. н.,
старший викладач кафедри соціальних технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті порушено проблему функціональної компетентності майбутніх соціальних працівників. Під час розгляду формування функціональної компетентності майбутнього соціального працівника в освітньому середовищі вищого навчального закладу як спільної діяльності її суб'єктів і самостійної роботи студентів з оволодіння вміннями вирішення професійних завдань соціальної роботи було обґрунтовано комплекс педагогічних умов, що сприяють успішності цього процесу. Визначено теоретичні підходи щодо розуміння цього виду компетенції, окреслено основні шляхи, засоби та детермінанти ефективного формування функціональної компетентності соціальних працівників в процесі їх фахової підготовки.

Ключові слова: компетентність, професійна підготовка, проектування, педагогічні технології, функціональна компетентність.

В статье затронута проблема функциональной компетентности будущих социальных работников. Во время рассмотрения формирования функциональной компетентности будущего социального работника в образовательной среде вуза как совместной деятельности ее субъектов и самостоятельной работы студентов по овладению способностями в решении профессиональных задач социальной работы был обоснован комплекс педагогических условий, способствующих успешности данного процесса. Определены теоретические подходы к пониманию данного вида компетенции, обозначены основные пути, средства и детерминанты эффективного формирования функциональной компетентности социальных работников в процессе их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная подготовка, проектирование, педагогические технологии, функциональная компетентность.

Kotlovyi S.A. THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMING FUNCTIONAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

The article raises the problem of functional competence of future social workers. Considering the formation of functional competence of the future social worker in the educational environment of a higher educational institution as a joint activity of its subjects and the independent work of students on mastering the skills of solving professional tasks of social work, the complex of pedagogical conditions contributing to the success of this process were substantiated. The theoretical approaches to understanding this type of competence are defined, the main ways, means and determinants of effective formation of functional competence of social workers in the process of their professional training are outlined.

The "ideal" version of personality-oriented tasks aims to integrate in one task various types of student activity, which creates conditions for the display of parameters of professional competence.

In the course of experimental and experimental work, implementing a system of person-oriented tasks, a special place is given to modeling problem situations as a form of task that integrates different types of activities. Special training sessions with students develop skills in solving specific problems of social work. Pedagogical support promotes productivity, independence of the student's activity.

Key words: competence, professional training, design, pedagogical technologies, functional competence.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві компетентнісний підхід у вищій професійній освіті є основою підготовки конкурентоспроможних фахівців. Нині особливої значимості набувають інноваційний розвиток в економічній і соціальній сферах, забезпечення конкурентоспроможності у світовому співтоваристві. Від якості вузівської підготовки майбутнього соціального працівника залежить ефективність діяльності соціальної сфери та рівень життя населення.

Впровадження інноваційних технологій у соціальну сферу та посилення відповідаль-

ності за результати вирішення проблем у системі «людина-суспільство» посилюють значення процесу формування професійної компетентності майбутніх кадрів соціальних служб у виші. З цих позицій підвищуються вимоги суспільства, держави, роботодавців до якості вищої освіти в галузі соціальної роботи; виникає необхідність у формуванні професійної компетентності майбутнього соціального працівника в умовах освітнього середовища вишу; набувають актуальності розроблення та впровадження інноваційних моделей та освітніх технологій, що забезпечують цей процес.

Сьогодні ведеться активне розроблення вітчизняної вищої освіти в галузі соціальної роботи. Вчені вважають, що в сучасних умовах компетентнісний підхід є методологією, що забезпечує модернізацію всієї системи професійної соціальної освіти та її технологізацію з позиції особистісно-орієнтованої парадигми.

Компетентнісний підхід до оцінювання якості освіти відповідає панівній міжнародній тенденції розвитку освіти, конкурентноспроможності вітчизняної вищої освіти, розширює можливості працевлаштування, соціальної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід у системі професійної підготовки фахівців соціальної роботи розглядається як міждисциплінарні наукові знання, які дають методологічне обґрунтування не лише цілком конкретної, вузькопрофільної підготовки фахівця з тієї чи іншої конкретної професії, але й поширюються на всі ланки системи безперервної спеціальної освіти [1].

У процесі дослідження визначено, що освітнє середовище вишу являє собою систему актуалізації освітніх можливостей студента засобами взаємодії суб'єктів середовища, пов'язаного з цілепокладанням освіти, змістом педагогічного процесу як похідної від змісту освіти, його соціально-культурного спрямування, а також способами реалізації цих цілей інноваційними освітніми технологіями.

Ресурси освітнього середовища вишу у формуванні професійної компетентності студентів-майбутніх соціальних працівників – це джерела освітніх можливостей, що інтегрують особистісні ресурси суб'єктів, ресурси організаційної культури вишу та соціального партнерства, які виявляються в ціннісно-цільовій спрямованості вузівської підготовки на формування гуманістичних цінностей, професійної компетентності, творчої активності майбутнього спеціаліста; в проектуванні та застосуванні інноваційних діагностичних, інформаційних, освітніх, управлінських технологій; у широкому спектрі напрямів творчої продуктивності суб'єктів середовища.

Аналіз досліджень у сфері компетентнісного підходу допоміг дати визначення поняття професійна компетентність соціального працівника – це складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, навичок, значущих особистісних якостей, які обумовлюють його готовність до виконання професійної діяльності.

Постановка завдання. Оскільки сфера соціальної роботи досить складний процес,

який потребує ґрунтовних знань у різних сферах суспільного життя, а її ефективність багато в чому залежить від самого соціального працівника, його вмінь, особистісних якостей, тобто від його професіоналізму та компетентності, то постає завдання у формуванні нового фахівця соціальної сфери.

Метою статті є вивчення проблеми формування функціональної компетентності майбутніх соціальних працівників, а також визначення ефективних умов її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійної компетентності майбутнього соціального працівника в освітньому середовищі вищого навчального закладу – це спільна діяльність її суб'єктів і самостійна робота студентів з оволодіння умінь у вирішенні професійних завдань соціальної роботи.

У процесі проведеного дослідження використовувався комплекс педагогічних умов, що сприяють успішності формування професійної компетентності майбутнього соціального працівника в освітньому середовищі вищого навчального закладу:

- аксіологічне цілепокладання, яке орієнтує студента на формування параметрів професійної компетентності майбутнього соціального працівника;
- проектування та реалізація змістово-технологічного компонента середовища, що враховує специфіку професійної компетентності майбутнього соціального працівника;
- педагогічний супровід індивідуальної траєкторії діяльності студентів як суб'єктів середовища в становленні професійної компетентності;
- проведення моніторингу сформованості компонентів професійної компетентності у студентів-майбутніх соціальних працівників;
- розширення форм співпраці суб'єктів освітнього середовища вишу, з посилення можливості включення студентів у практичну діяльність з освоєння технологій соціальної роботи.

Аксіологічне цілепокладання, яке орієнтує студента на формування параметрів професійної компетентності майбутнього соціального працівника, є необхідною умовою формування управлінської культури майбутнього соціального працівника в цьому середовищі. З огляду на значення аксіологічних функцій і, головне, інтегративної функції в системі ціннісних орієнтацій соціального працівника, починаючи з першого курсу, студенти повинні бути включені в освоєння ціннісних підстав професії [2]. Викладачі, використовуючи тренінги, дискусії,

обговорення етичних ситуацій, спільно зі студентами здійснюють постановку цілей особистісного та професійного розвитку, орієнтуючи на цінності, особистісно-творчі та технологічні компоненти професійної компетентності. З огляду на стадії становлення професійної компетентності студента на третьому курсі починається здійснення спільного цілепокладання, що орієнтує студентів на формування компетентності як цінності особистості та ресурсу соціальних інновацій.

У відкритому освітньому середовищі вищого навчального закладу цілі можуть змінюватися й повинні постійно перевірятися цінностями. Необхідно застосовувати ціннісну рефлексію, а це можливо в процесі відпрацювання рефлексивних занять у тренінгу.

Аксіологічне цілепокладання дає змогу спільно приймати 1) цінності, які регулюють взаємодію суб'єктів освітнього середовища, 2) цінності-цілі, які об'єднують зусилля всіх суб'єктів середовища.

Цінності визначаємо як базове утворення особистості, системний компонент культури, вияв потреби в людяності. Розвиток духовних, інтелектуальних, соціальних цінностей студентів у процесі освіти у виші передбачає можливість доцільно включати аксіологічний компонент у різні навчальні дисципліни, в цілісне освітнє середовище через систему соціальних проектів, які є значущими для різних суб'єктів (практиків, управлінців, студентів, волонтерів, аспірантів та інших).

Аксіологічне цілепокладання в спільному проектуванні викликане відповісти на питання, в ім'я чого створюється проект, розкрити цілі, способи побудови системи взаємодій, очікуваний результат.

Як такі цілі визначені три цінності освітнього середовища вишу, що здійснює підготовку фахівців соціальної роботи: гуманізм, культура та компетентність.

Друга умова формування професійної компетентності майбутнього соціального працівника в освітньому середовищі вищого навчального закладу – проектування та реалізація змістовно-технологічних компонентів середовища, які враховують специфіку професійної компетентності майбутнього соціального працівника як особистісного ресурсу та ресурсу соціальних інновацій.

Ця умова пов'язана з проектуванням педагогічної технології формування професійної компетентності студента – майбутнього соціального працівника. Педагогічне проектування розглядається нами як поліфункціональна діяльність із визначення

практичних перетворень у сфері освіти, визначальною функцією якої є конструювання змісту, способів і форм взаємодії його суб'єктів.

Ми погоджуємося з позицією Н.М. Платонової про те, що якість підготовки фахівців для соціальної сфери багато в чому пов'язується з організацією навчального процесу, який оснований на впровадженні інноваційних або оновлених технологічних підходів. Це зумовлено тим, що соціальна робота має на меті різноманітні видів соціальної діяльності, яка може варіюватися залежно від проблем клієнтів, особливостей установ соціального захисту та, на рещті, від соціально-економічної ситуації в країні. Відтворення в процесі навчання «цієї живої соціальної діяльності» як змістовної основи підготовки кадрів вимагає принципово відмінних від традиційних технологій навчання [3]. Реалізація компетентнісного підходу повинна передбачати широке виконання в навчальному процесі активних та інтерактивних форм проведення занять (комп'ютерних симуляцій, ділових і рольових ігор, розбору конкретних ситуацій, психологічних та інших тренінгів) у поєднанні з позааудиторною роботою з метою формування та розвитку професійних навичок студентів. У рамках навчальних курсів повинні бути передбачені зустрічі з представниками різних соціальних закладів.

Питома вага занять, що проводяться в інтерактивних формах, визначається головною метою програми, особливістю контингенту студентів і змістом конкретних дисциплін. Загалом, у навчальному процесі вони повинні становити не менше 20 % аудиторних занять. Заняття лекційного типу для відповідних груп студентів не можуть становити більше 40 % аудиторних занять. Ці позиції повинні враховуватися під час проектування освітніх технологій.

Технології формування професійної компетентності студента – майбутнього соціального працівника у вузівській підготовці містять, з одного боку, методи теоретичного та практичного навчання, а також методи професійного виховання у виші, а з іншого – методи саморозвитку, методи самостійної діяльності студента, методи стимулювання контролю та самоконтролю діяльності студентів. Аналіз діяльності вишів соціального профілю показує широке розповсюдження в практиці підготовки соціальних працівників технології контекстного навчання. Контекстним є таке навчання, в якому на мові наук і за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання (традиційних і нових) послідовно моделюється предметне та соціальне отримання

майбутньої професійної діяльності студентів. Професійний контекст у навчанні розглядається А.О. Вербіцьким як «сукупність предметних завдань, організаційних, технологічних форм і методів діяльності, ситуацій» [4]. За допомогою системи навчальних проблем, проблемних ситуацій і завдань у контекстному навчанні вибудовується сюжетна канва засвоюваної професійної діяльності.

Основною одиницею змісту контекстного навчання виступає проблемна ситуація, хоча і для звичних завдань є досить місця. Опановуючи норми компетентних предметних дій і відносин людей у процесі індивідуального й спільного аналізу та вирішення «професійно-подібних» ситуацій, студент розвивається і як фахівець, і як член суспільства [4, с. 47]. Проблемні ситуації в підготовці спеціалістів соціальної роботи повинні бути максимально наближені до реальної практики соціальних служб. А базовою метою навчального процесу, побудованого на основі контекстного підходу, стає формування поведінкової та технологічної готовності студента до соціальної роботи. Акцент робиться на формуванні потреби та бажанні займатися складними завданнями, оскільки в повсякденній діяльності соціальний працівник змушений вирішувати багаточисленні особистісні та соціальні проблеми.

Однією з найважливіших технологій, що дає змогу формувати професійну компетентність студента, причому всі її параметри, є тренінгові технології. Тренінгове навчання дає змогу активувати (у деяких випадках скоректувати) навички спілкування майбутніх фахівців як професійних комунікаторів. Значний розвивальний потенціал у вузівській підготовці майбутніх соціальних працівників мають ігрові технології.

Рольова гра дає змогу навчатися на власному досвіді шляхом спеціально організованого та регульованого «проживання» життєвої або професійної ситуації. Програвання певного сценарію ролі, ідентифікація з нею допомагають студенту:

- придбати емоційний досвід взаємодії в особистісних і професійно значущих ситуаціях;
- встановити зв'язок між своєю поведінкою та її наслідками на основі рефлексії;
- піти на ризик експериментування з новими моделями поведінки;
- навчитися приймати рішення в різноманітних ситуаціях.

Рольові ігри дають змогу діагностувати особистісно-професійні якості, тренувати функціональні ролі соціального працівника, розвивати комунікативні, організаторські

та лідерські якості. Усе це має величезне значення для майбутнього керівника міждисциплінарних груп, координатора міжвідомчих взаємодій із вирішення соціальних проблем клієнта.

Ділові ігри допомагають провести практичне відпрацювання типових професійних ситуацій в аудиторних умовах. Це дає можливість студенту засвоїти алгоритми приватних технологій соціальної роботи, отримати зворотний зв'язок не тільки від викладача, але й від однокурсників; опрацювати можливі ситуації та труднощі з практики соціальних служб й організацій.

Крім ігрових технологій, у вузівській підготовці майбутніх соціальних працівників для формування компонентів професійної компетентності використовуються також дискусійні технології (групова дискусія, аналіз конкретних ситуацій, «мозковий штурм», «круглий стіл» та інші).

До методів навчання соціальних робітників можна зарахувати «кейс-метод», або «кейс-стаді», який почав застосовуватися в професійній підготовці ще на початку ХХ ст. «Кейс-метод – це ділова гра в мініатюрі, оскільки він поєднує в собі професійну діяльність з ігровою. Сутність цього методу полягає в тому, що навчальний матеріал подається учням у вигляді проблем (кейсів), а знання формуються внаслідок активної та творчої дослідницької роботи. Кейс-метод передбачає активну участь в обговоренні ситуації як студентів, так і викладачів» [3].

Такого роду технологічне закріплення знань і набуття навичок є найважливішим елементом формування професійної компетентності. Комплекс технологій формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників повинен передбачати як традиційні (лекції та семінари), так і нетрадиційні (головним чином – активні) методи й форми навчання.

Активні форми припускають практичне відпрацювання типових і нестандартних професійних ситуацій в аудиторних умовах. Це дає можливість для освоєння узагальнених алгоритмів приватних технологій соціальної роботи, швидкого отримання «зворотного зв'язку» від викладача, опрацювання будь-яких комунікативних ситуацій, можливих у практиці соціального працівника. Теоретичне навчання, навіть оснащене сучасними активними методами та інноваційними інформаційно-комунікаційними технологіями, не дає очікуваних результатів і не настільки ефективне без технологій практичного навчання.

Час практичного навчання майбутнього соціального працівника у виші може бути збільшено завдяки програмам спеціальних

дисциплін, дисциплін спеціалізації, де передбачається введення елементів практичного навчання через введення практики за спеціалізацією, виконання лабораторних, практичних і проектних робіт, волонтерської діяльності в громадських організаціях, пов'язаних із практикою концептуально, змістовно й організаційно. Крім того, потенціал практичного навчання збільшується завдяки спеціально розробленим тренінгам із відпрацювання професійних навичок і вмінь, розвитку важливих особистісно-професійних якостей; обміну досвідом за результатами дослідницької та практичної діяльності; участі в науково-практичних конференціях і методологічних семінарах та інше.

Можливості поліпшення практичної підготовки майбутніх соціальних працівників пов'язуються не тільки зі збільшенням обсягів практичних занять, а й із розробленням варіативних, гнучких програм практики, що відображають індивідуальні запити студентів» [3]. Це стає можливим в умовах освітнього середовища вишу.

Важливим складником педагогічного супроводу є система особистісно-орієнтованих завдань, яка містить групи завдань за компонентами професійної компетентності (аксіологічні, діяльні та креативні). До завдань аксіологічного типу належать такі: етичні ситуації, дилеми, версії рішення реальної соціальної проблеми, відшукування ціннісних принципів вирішення проблеми, прийняття управлінського рішення, виявлення причин ситуації, що склалася, виділення ціннісного компонента в різних соціальних системах, визначення груп цінностей за певними професійними технологіями.

До завдань діяльнісного типу належать такі: розроблення конкретної моделі, проекту вирішення соціальної проблеми (за зразком і самостійно). Завданнями креативного типу є такі: зробити по-своєму те, що вже відомо; «прожити» історії відкриття; зобразити образ (застосовуючи рисункові, музичні, словесні, рухові засоби), а також емпатія (уявне проживання об'єкта й етапів його розвитку); створення словесного образу продукту в різних жанрах (інтерв'ю, реклама, завдання, казка, вірш, сюжет, роль, пісня, трактат); винахід технології рішення нової соціальної проблеми; складання словника, кросворду; ігри, вікторини, завдання для іншого студента, добірки нестандартних завдань, проблемних

ситуацій; виготовлення виробів, макета, газети, журналу, фоторяду, відеофільму із проблемної ситуації; розроблення пам'ятки для виконання роботи, алгоритму вирішення проблемних ситуацій, управління завдань, інструкції з виконання соціального проекту; заповнення технологічної карти та інше.

«Ідеальний» варіант особистісно-орієнтованих завдань має на меті інтеграцію в одному завданні різних видів діяльності студента, що створює умови для вияву параметрів професійної компетентності. Під час проведення дослідно-експериментальної роботи, реалізації системи особистісно-орієнтованих завдань особливе місце відводиться моделюванню проблемних ситуацій як форм завдання, що інтегрує різні види діяльності. На спеціальних тренінгах зі студентами відпрацьовуються навички вирішення конкретних проблем соціальної роботи. Педагогічний супровід сприяє підвищенню продуктивності, самостійності діяльності студента.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, розглянуті педагогічні умови є необхідними для забезпечення результативності процесу формування функціональної компетентності майбутнього соціального працівника у навчальному середовищі вишу. Їх використання дасть змогу сформувати фахівця нового типу, який буде поліфункціональним і відповідатиме потребам сьогодення та буде конкурентоспроможним на ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарашкина Н.В. Проектирование учебных программ в системе вузовской подготовки будущих социальных работников: компетентностный подход. Вестник Тамбовского университета. Серия: «Гуманитарные науки». Тамбов, 2011. № 1. С. 120–124.
2. Дружинина А.А. Аксиологическое проектирование технологии формирования управленческой культуры будущего социального работника в вузе. Социально-экономические явления и процессы. Тамбов, 2011. № 3–4. С. 437–441.
3. Платонова Н.М., Нестерова Г.Ф. Теория и методика социальной работы: учебник для студ. сред. проф. учеб. заведений. 3-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2013. 400 с.
4. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции: монография. М.: «Университетская книга»; «Логос», 2009. 328 с. ISBN 978-98704-452-0. URL: <http://znanium.com/catalog/product/468261>.